

■ Экскурс у гісторыю

РАЗАМ З КРАІНАЙ, ПОБАЧ З ЛЮДЗЬМІ

Вяртанне «Звязды» да мірнага жыцця

**Вядомы беларускі пісьменнік
Алесь Петрашкевіч у адным з артыкулаў
пісаў: «Калі б у Беларусі не было
войнаў, у ёй пражывала б больш
за 60 млн чалавек». А як вярталася
Беларусь да міру пасля Вялікай Айчыннай?
У пошуках адказу звернемся да гісторыі
«Звязды», якая мае багатую інфармацыю
на гэты конт.**

Але спачатку невялікі экскурс у гісторыю. Перад намі два віды «Звязды»: орган Мінскага антыфашысцкага падполля (1941—1942 гады, Мінск) і орган Мінскага партызанскага злучэння (1943—1944 гады, партызанская зона). Калі да другога ніякіх пытанняў не існавала, то першы з ведаў ціск абвінавачванняў з-за падазрэння ў здрадзе шэрагу мінскіх падпольшчыкаў. Аб гэтым ведаў і тагачасны начальнік Цэнтральнага штаба партызанскага руху, першы сакратар ЦК КП(б) П. К. Панамарэнка. Ён здагадаўся, што органы НКВС (па прычыне гэтай падазронасці) рыхтуюцца арыштаваць не толькі выдаўцоў, але і газету. Панцеляймон Кандратавіч захаваў ад органаў НКВС усе чатыры нумары падпольнай «Звязды». Даставіў іх у Маскву глыбокай восенню 1942 года адзін з актыўных выдаўцоў газеты, мінскі падпольшчык Уладзімір Казачонак. У будучым яны сталі адпраўнай кропкай вяртання праўды аб мінчаных-падпольшчыках.

Незабыўны студзень 1943 года. Менавіта тады ў Любанскі раён Мінскай вобласці, на востраў Зыслаў, прыляцеў самалёт «Дуглас». Ён даставіў у глыбокі тыл ворага будучага рэдактара «Звязды» Міхаіла Парфёнавіча Барашкава і прымітыўнае, але працаздольнае абсталяванне друкарні. Іншыя рабочыя месцы ў «Звяздзе» занялі рэдактар Любанскай раённай газеты Піліп Касцюкавец і супрацоўнікі Капаткевіцкай раённай газеты. 27 студзеня 1943 года, у 585-ы дзень вайны, выйшаў першы нумар лясной «Звязды». Набіралі яго Ніна Цылько, Мікола Курька, друкаваў газету Ілья Шурпач.

Усяго на акупаванай немцамі тэрыторыі Беларусі ўбачылі свет 114 нумароў «Звязды», звяздоўцамі было выпушчана і 9000 лістовак. Але не абышлося без непрадбачаных сітуацый. 21 лютага 1944 года памёр ад недалечнай баявой раны Міхаіл Парфёнавіч Барашкаў, які карыстаўся аўтарытэтам сярод партызанскіх камандзіраў. (Яго месца заняў адказны сакратар газеты Георгій Шчарбатаў.) Пастановай ЦК КП(б) адказным рэдактарам «Звязды» ў жніўні 1944 года быў зацверджаны В. Е. Самуцін. Спадарожніцу «Звязды», газету «Чырвоная змена», у сакавіку 1944 года ўзначаліў Іван Аляксандравіч Матэль, ураджэнец вёскі Дуброўская

Коханаўскага раёна Віцебскай вобласці. Выпускнік Аршанскага педвучылішча (1932 год) і Мінскага інстытута журналістыкі (1941 год). У пачатку вайны — арганізатар Магілёўскай абласной падпольнай камсамольскай арганізацыі. Узнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, медалямі «Партызану Вялікай Айчыннай вайны», «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне». Па ўспамінах блізкіх, быў рамантыкам, але ад зямлі не адрываўся. Рэдактарам «Чырвонкі» працаваў нейкі час і пасля заканчэння вайны.

«Звязда» вярталася ў Мінск разам з першымі савецкімі войскамі — вызваляцелямі. Гэта былі ў асноўным танкісты. Забягаючы наперад, некалькі слоў аб наступным. У даваенны перыяд у Слуцку, родным горадзе маіх бацькоў, размяшчаліся кавалерысты на чале з савецкім палкаводцам Г. К. Жукавым. Да 1939 года Слуцк лічыўся кардонным, пагранічным горадам. Людзі не мелі пашпартаў, а толькі даведкі аб месцы пражывання. З-за гэтай прычыны ў многіх адсутнічалі нават дакументы аб рэгістрацыі шлюбу. У 1944—1945 гадах тут былі адкрыты дванаццаць новых ваенных гарадкоў, у якіх неслі службу, амаль да 60-х гадоў, танкавыя падраздзяленні, што мелі вопыт баявых дзеянняў у час Вялікай Айчыннай вайны.

Мінская прапіска «Звязды» як органа ЦК КП(б)Б, Савета Народных Камісараў і Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР аднавілася 10 ліпеня 1944 года. Планаваўся зрабіць гэта 1 чэрвеня 1944 года, але перашкоды перанос пачатку аперацыі «Баграціён» на больш позні тэрмін.

Першы мірны штатны расклад «Звязды» падпісалі В. Е. Самуцін — ад рэдакцыі і Павесьма (ініцыялы ў даку-

менце адсутнічаюць) — ад выдавецтва. Да старых аддзелаў дабавіліся аддзел заходніх абласцей і аддзел прапаганды марксізму-ленінізму.

9 мая 1945 года са старонак «Звязды» паслалі шчырае прывітанне суайчыннікам віцэ-прэзідэнта Акадэміі навук БССР В. А. Лявонаў, народныя артысты СССР Е. А. Міровіч, Г. Ю. Грыгоніс, Л. М. Літвінаў, С. С. Бірыла, пісьменнік Кандрат Крапіва; ад імя партызан і падпольшчыкаў з прывітальным словам звярнуўся Герой Савецкага Саюза, былы камандзір Мінскага партызанскага злучэння В. І. Казлоў.

Уяўленне аб тых днях дае і зварот кіраўнікоў Мінскага абласнога і Мінскага гарадскога Саветаў да ўрада БССР аб распачыненні хадайніцтва перад урадам СССР аб прысваенні Мінску ганаровага звання «Горад-герой» «за значны ўклад у арганізацыю і развіццё партызанскага руху ў Беларусі». Але гэта хадайніцтва па падказцы адказных работнікаў ЦК ВКП(б) (Г. М. Малянкова) засталася ў Мінску да 26 чэрвеня 1974 года. (Дата прысваення Мінску ганаровага звання «Горад-герой». Прычына: існаванне таго самага абвінавачага ўхілу ў дачыненні да першага перыяду гісторыі Мінскага антыфашысцкага падполля.

Імя Г. М. Малянкова праходзіць і ў іншых матэрыялах архіва. У 1945 годзе па-за межамі дзяржаўнай дапамогі аказалася 1647 дзяцей-сірот. Многія з іх знаходзіліся ў стане батракоў ці падсобнай рабочай сілы, не атрымлівалі неабходнага выхавання, адукацыі. У маі—чэрвені 1945 года дзеці-сіроты былі ўзяты на ўлік раённымі, гарадскімі, абласнымі органамі ўлады. І тым не менш урад Беларусі папрасіў свайго куратара, сакратара ЦК ВКП(б) Г. М. Малянкова дадаткова выдзеліць 40 000 камплектаў дзіцячай бялізны і 10 000 пар абутку. Масква просьбу задаволіла. У Мінску, абласных цэнтрах рэспублікі пачалі дзейнічаць спецыяльныя сталовыя, магазіны для атаварвання дзіцячых харчовых картак, павялічылася колькасць пучэвак у піянерскія лагеры, дзіцячыя санаторыі.

Праблема знаходзілася на рабочых сталях многіх устаноў, у тым ліку і сродкаў масавай інфармацыі, да яе поўнага вырашэння.

У 1947 годзе «Звязда» адзначыла 30-годдзе свайго нараджэння. Знайшлося месца і для «Звязды»-падпольшчыцы. Былі ўзгаданыя імёны загінулых друкароў: М. П. Воранава, М. М. Воранава, А. С. Грышына, М. І. Свірыдава, В. В. Тарашкевіча. Але, на жаль, святочны матэрыял не поўна раскрыў ролю гарадскога падполля ў стварэнні ў Беларусі шырокага партызанскага руху. Адна з прычын — недастатковая вывучанасць падпольнай дзейнасці гараджан не толькі ў Мінску, але і ў Магілёве, Брэсце, Віцебску, Оршы, Барысаве і ў іншых гарадах.

«Звяздзе» пашанцавала з кіраўніком Беларускай ССР — Панцеляймонам Кандратавічам Панамарэнкам. (Ён, па ўспамінах некаторых дзеячаў, нават разглядаўся І. В. Сталіным у ролі свайго пераемніка. Але раптоўная смерць кіраўніка СССР у пачатку 50-х гадоў парушыла ўсе планы, нарадзіла «на самым версе», у Маскве, шматлікіх ворагаў П. К. Панамарэнка з ліку зайздрослівых.)

Урад Панцеляймона Кандратавіча павінен быў аднавіць дзейнасць 192 газет (9 рэспубліканскіх, 11 абласных, 10 гарадскіх, 162 раённых). Для выканання намеранага не хапала высокакваліфікаваных спецыялістаў, сродкаў сувязі, транспарту, рабочых памяшканняў. У «Звяздзе» засталася без заглядкаў сем аддзелаў, у «Савецкай Беларусі» — восем. Але ўжо ў снежні 1944 года ўрад БССР і ЦК КП(б)Б прынялі сумесную пастанову «Аб аднаўленні паліграфічнай прамысловасці БССР», у якой, у прыватнасці, гаварылася: «Прасіць СНК СССР і ЦК ВКП(б) выдзеліць у першым квартале 1945 года Беларускай ССР наступнае паліграфічнае аб-

1418 дзён Вялікай Айчыннай вайны...

сталіянне...» (і далей ішоў працяглы пералік неабходных рэчаў).

У 1946 годзе «Звязда» разам з іншымі друкаванымі органамі пераехала на вуліцу Пушкіна, у дом, які знаходзіўся побач з друкарняй імя Сталіна.

З успамінаў першага пасляваеннага старшыні Мінскага гарвыканкама К. І. Бударына: «Сюды (у Мінск. — **Аўт.**) я прыехаў 3 ліпеня з аперацыйнай групай гаркама і абкама. Мы сутрэлі страшэнную забруджанасць Мінска: трупы людзей і коней, пажары. Насельніцтва ў цэнтральнай частцы горада амаль не было. На ўскраінах насельніцтва захавалася. Потым пачалі вяртацца людзі з вёсак, лясцоў. Мы правялі першапачатковы пераліс. У нас атрымалася 103 тысячы чалавек». (У 1939 годзе ў Мінску пражывала 238 тысяч чалавек. — **Аўт.**)

У вызваленым Мінску з 332 існаваўшых да вайны прамысловых прадпрыемстваў не былі разбураны 19: радыёзавод, скурагаланта-рэйная фабрыка імя Куйбышава, друкарня імя Сталіна, піваварны завод, 1-я, 2-я, 3-я бальніцы, гарбарны завод «Бальшавік», спіртагарэлачны завод, дрожджавы завод «Чырвоны сцяг», завод імя Варашылава і інш.

Грамадскія будынкі, якія захаваліся: Дом ЦК КП(б)Б (новы), Дом Урада, 1-я савецкая гасцініца (па Камсамольскай вуліцы), Драматичны тэатр, Дом Чырвонай Арміі, Оперны тэатр (часткова разбураны ўнутры).

У кастрычніку 1947 года беларускі рэспубліканскі друк падвергнуўся крытыцы з боку ідэалагічнай камісіі ЦК КП(б)Б «за слабае выкрыццё рабалества перад замежжам», «за заніжэнне работы па выхаванні ў насельніцтва высокага пачуцця рэвалюцыйнай пільнасці». Прычына крытыкі зыходзіла з артыкулаў у «Правдзе» і «Літэратурнай газете» аб нібыта не патрыятычным учынку

беларускага біёлага, акадэміка АН БССР А. Р. Жэбрака. Шырока вядомы даследчык у свой час быў у Злучаных Штатах Амерыкі на практыцы. Вярнуўшыся, стаючы адазваўся аб амерыканскай школе генетыкаў і некалькі крытычна аб працах ў гэтай сферы савецкага біёлага, агранома Т. Дз. Лысенка (тройчы лаўрэата Сталінскіх прэмій: у 1941, 1943, 1949 гадах). У адказ на заўвагі «Звязда» перадрукавала названыя вышэй артыкулы і тым абмежавалася.

Газета і сама была крытычнай. Толькі ў 1945 годзе яна падвергла крытыцы за бюракратызм, ідэалагічныя пралікі, разбазарванне матэрыяльных сродкаў Мінскі гаркам КП(б)Б, Віцебскі абкам КП(б)Б, пракуратуру Мінска, Міністэрства мясцовай прамысловасці і іншыя арганізацыі і ўстановы. Заўвагі былі ўспрыняты з разуменнем.

А як жылі ў тыя дні простыя людзі, шматлікія чытачы «Звязды»? Пэўны адказ на пытанне дае пісьмо медыцынскага работніка А. Е. Аляксева на імя наркама земляробства СССР А. А. Андрэева — наконт яго паездкі ў шэраг раёнаў Беларускага Палесся. Прыводзім частку напісанага: «Яшчэ на шляху ад Мінска да станцыі Янаў-Палескі я назіраў на кожнай станцыі штабелі мяшкоў з бульбай і хлебам (мука, зерне), а ля мяшкоў мноства людзей — гаспадароў гэтых мяшкоў. Хто яны? Адкуль яны? Я цікавіўся, і амаль на кожнай станцыі, дзе б я ні спытаў, паўсюдна пераважная большасць іх — палескія калгаснікі (Палеская вобласць БССР). Калгасніцы Палескай вобласці, галоўным чынам з Петрыкаўскага і Капаткевіцкага раёнаў, галадаюць і выехалі, каб выражаваць ад галоднай смерці дзяцей і старых... А ў тыле ёсць бюракраты — манекны, якія жадаюць на няшчасці гэтых людзей нажыць сабе матэрыяльныя даброты, яны са скуры вылузваюцца, каб даказаць, што гэтыя жанчыны і старыя не болей як спекулянтны, і адбіраюць у галоднай жанчыны і дзяцей апошнюю надзею на выратаванне ад голаду...»

Мяркуючы па знешніх прыкметах, пісьмо было разгледжана ўрадам БССР і ЦК КП(б)Б. Але інфармацыі аб прыняцці канкрэтных мер, на жаль, няма.

Такім было вяртанне «Звязды» да мірнага жыцця. За плячыма газеты засталася 1418 дзён Вялікай Айчыннай вайны.

Яўген БАРАНОЎСКІ,
кандыдат
гістарычных навук

За круглым сталом Берлінскай (Патсдамскай) канферэнцыі. Ліпень 1945 года. Іосіф Сталін (СССР), Гары Трумэн (ЗША), Уінстан Чэрчыль (Вялікабрытанія) будуюць новую пасляваенную Еўропу.